

ЗАСІЯНО РЯСНО – КОЛОСИТЬСЯ ЩЕДРО

Науковий збірник на пошану
доктора філологічних наук,
професора, академіка АН Вищої
школи, заслуженого діяча
науки і техніки України
ВОЛОДИМИРА КАЧКАНА

до 80-річчя з дня народження
та 60-ліття творчої діяльності

Івано-Франківський національний медичний університет
Національна Спілка письменників України
Національна Спілка краєзнавців України
Наукове товариство імені Шевченка

ЗАСІЯНО РЯСНО – КОЛОСИТЬСЯ ЩЕДРО

Науковий збірник на пошану
доктора філологічних наук,
професора, академіка АН Вищої
школи, заслуженого діяча
науки і техніки України
ВОЛОДИМИРА КАЧКАНА

(до 80-річчя з дня народження
та 60-ліття творчої діяльності)

Івано-Франківськ:
Видавництво ІФНМУ, 2020

громадянська мужність, уміння думати і говорити про головне, не обминаючи насущних проблем часу, всього того, чим жили його сучасники і людство загалом.

1. Василь Симоненко сповідував гуманістичну формулу: «найскладніша людина проста»: колгоспний конюх Федір Кравчук, баба Онися, одинока мати, безіменний дід, уманські дівчата...

2. Творчість Василя Симоненка має громадське звучання, тому можна стверджувати, що вона має елементи публіцистичності у широкому значенні цього слова-терміну.

3. Симоненківську публіцистику (у вузькому значенні терміну) можна умовно назвати політичною лірикою, якщо враховувати грецьку семантику кожного із цих слів, де політика – суспільні справи, а лірика – підвищена широкердна емоційність.

4. Новели, оповідання та маленька повість Василя Симоненка письменника теж мають елементи публіцистичності. Проте для сьогодинішнього читача цій прозі відсутній психологічний аналітизм, який становить основу сучасної світової художньої прози. Все це свідчить лише і про те, що як прозаїк молодий Василь Симоненко лише починався.

5. У «витязя молодогої української поезії рідкісно врівноважені естетичні координати, які «діагностував» Олесь Гончар і в передмові до «Лебедів материнства» назвав поета «чистим, невідкупним – сумлінням своїх ровесників».

6. Як кожен митець, він у чомусь (форма, зміст, формозміст) – новатор, бо запропонував своєю творчістю щось неповторне, властиве лише йому.

7. Тематика творчості Василя Симоненка – саме життя.

8. Василь Симоненко писав просто й дохідливо, «по-народному». У цьому насамперед його схожість із творчістю Шевченка... І простота ця була органічною складовою його таланту.

9. «Лебеді материнства» в поета тісно пов'язані з «лебедями України».

Література та джерела

1. Андрусак І. Міф про Василя Симоненка. [Електронний ресурс]. – режим доступу: <https://www.unian.ua/culture/448973-mif-pro-vasilya-simonenka.html>
2. Блок А. Собр. соч.: Вдт. – М., 1971. – Т. 5.
3. Здоровага В. У майстерні публіциста: Проблеми теорії психології публіцистичної майстерності / Володимир Здоровага. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 1969. – 169 с.
4. Лупій О. Лебеді материнства // Літературна Україна. – 1964. – 15 груд.
5. Никанорова О. Поезії одвічна висота. – К.: Радянський письменник, 1986. – 246 с.
6. Шевченко О. // Правда. 1939. – 6 март.
7. Симоненко В. Лебеді материнства. – К.: Молодь, 1981. – 344 с.
8. Симоненко В. Окрайці думок // Дніпро. – 1988. – № 6.
9. Українська радянська енциклопедія. – К.: Гол. ред. Укр. рад. енци., 1983. – Т. 9.
10. Шевченко Т. Г. Кобзар. – К. Радянська школа, 1983. – 608 с.

ПЕРШЕ ЗНАЙОМСТВО З ТВОРЧІСТЮ ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО В АВСТРІЙСЬКІЙ ГАЛИЧИНІ

У XIX ст. етнічні українські землі перебували під владою двох імперій – Російської, що охоплювала близько 90 % етнічної території (Наддніпрянина), та Австро-Угорської, до якої входила Галичина. Стимулюючим чинником у процесі усвідомлення належності до поділеного державними кордонами українського («руського», «малоруського») народу, окремого від польського і російського, був ідейний вплив видатних наддніпрянських діячів на Галичину. Так, А. Вахнянин виснавав у споминах, що «рішучий перелом, чи переворот в поглядах наших на «літературу руську» зробили саме твори нової української літератури з Наддніпрянини, услід за І. Котляревським [12, с. 43], з появою «Енеїди» якого в 1798 р. традиційно пов'язують початок національного відродження. У пропонованій статті автор поставив за мету розкрити знайомство з творчістю І. Котляревського в Галичині першої половини XIX ст. Обрана тема викликала певну зацікавленість серед дослідників [19; 48; 52 *та ін.*], але й сьогодні становить науковий і суспільний інтерес. Хотілося б порушити цю тематику в збірнику статей на пошану доктора філологічних наук, професора, академіка АН Вищої школи України В. А. Качкана, що має наукові заслуги у вивченні персоналії видатних діячів української літератури, науки і культури XIX–XX ст.

Однією з найбільш знакових постатей у новітній історії України став І. Котляревський – зачинатель нового українського письменства. Характерно, що в 1898 р. галичани урочисто відзначали три ювілеї: 100 років від публікації в Петербурзі «Енеїди» І. Котляревського, 250-річчя початку народно-визвольного повстання в 1648 р. та 50 років скасування панщини під час революції 1848 р. І. Франко влучно порівняв у газеті «Громадський голос» у червні 1897 р. «маленьку книжку» І. Котляревського з невеликим «сім'ям...», та коли його всадите в землю, то воно розростається і робиться великим деревом ... Чого ми не здобули кровавим танцем Хмельниччини, чого нам не дали, бо не могли дати цісарські патенти, те починаємо собі здобувати власною духовою, просвітною працею» [47, с. 334; 335]. Услід за «Енеїдою» І. Котляревського почалося введення народно-розмовної мови в літературу. На початковому етапі національного відродження в першій половині XIX ст. наддніпрянські фольклористи, мовознавці й історики, шукаючи критерії розрізнення «малоросів» від сусідніх народів, згадували про русинів Галичини як частину однорідного етнічного масиву, з подібною мовою, фольклорною спадщиною, структурою населення, що нагадувала Правобережжя [34, с. 139].

Однак «національна свідомість обіймає не тільки систему ідей більш-менш раціональної, пізнавальної природи, – писав І. Лисяк-Рудницький, – але також емоційне захоплення, що його стимулюють радше поети й письменники, ніж учені» [26, с. 151]. Якщо народознавство як наука дало розвиток раціональним сферам національної свідомості, то нова українська література впливала на емоції, чуттєву сферу. Особливу роль у цьому відіграла творчість І. Котляревського, що всупереч імперським кордонам проникла і на західноукраїнські землі. «... Перші сліди

знайомості галичан з “Енеїдою” не старші” 1820-х рр.” – писав І.Франко [48, с. 322]. На жаль, достовірно невідомо, “коли і яким шляхом дісталася “Енеїда” до Галичини”. За словами І.Франка, третє петербурзьке видання “Енеїди” І.Котляревського 1809 р. знаходилося у фондах львівської бібліотеки Оссолінських, заснованій в 1817 р., де “знайомилися з ним деякі студенти-русини ...”. Водночас бібліотека Львівського університету мала “тільки видання (“Енеїди” . – І.Р.) 1842 р., та й то справлене” до Галичини, мабуть, після 1848 р. [48, с. 321].

У журналі “Зоря” в 1886 р. галицький філолог, письменник і громадський діяч В.Коцовський згадав про рукописний варіант поеми І.Котляревського, скопійований з іншого рукопису: “Енеїда” “була у нас не тільки дуже вже давно звѣстна и читана, але и *переписувана* ... (виділено в оригіналі. – І.Р.)”. Він припустив, з урахуванням характеру мовно-правописних помилок, що ця копія була зроблена щонайменше в 1830-х рр. і переписана “вже зь другої руки, и то зь копії, зробленої полякомъ” [23, с. 416]. Можливо, “Енеїду” І.Котляревського переписував хтось із покоління “русинів польської нації” (*gente rutheni – natione poloni*) – польських діячів, що мавши руське походження, зберегли свою любов до “руської” мови і культури. В.Коцовський писав про рукописну копію “Енеїди”: “... Узка чвертка, перегнана вдвоє и зшита через половину, старый сивавый папірь, разомъ 8 довгихъ а узкихъ, одъ початку до кѣнця битымъ латинскимъ письмомъ записаныхъ листочковъ. На першѣмъ листочку, въ горѣ, на лѣво (коло хребта) написано: 2), значить, такыхъ зшитковъ було бльше, а передъ нами лежить 2-ий” [23, с. 416].

І.Франко погодився з висновком, що цей рукописний уривок з “Енеїди” “латинськими літерами, мабуть, із видання 1808 р., цікавий тим, що був переписаний не з друку, а з якогось іншого рукопису” [48, с. 322]. Як приклад, наведемо уривок цієї копії “Енеїди”:

“Hej! Kto zo mnoju wyjde bytyś”

“Pokosztowały stusaniw?”

“Chto chce pasokoju wmytyś”

“Komu ne žal swoich zubiw?” [23, с. 416].

І.Франко писав у 1898 р., що мав змогу тримати в руках інший рукопис “Енеїди” Котляревського, якого придбав в антиквара “разом з іншими книжками і паперами”, що залишилися після смерті руського священника: “Сей список – копія з видання 1808 р.”, складається з “трьох перших пісень, ... без розділу на строфи і пісні, тільки з титулом “Енеида на малоросийский язык перелицованная”, а на обложці підпис “Мрилодский священник”” [48, с. 322, 323]. Рукописна копія “Енеїди” потрапила до рук літературознавця В.Щурата “у приватній збірці ... священника Анатолія Долинського ...”. Це була “товста записна книга формату шкільного зошита, а в ній повністю переписані три перші пісні “Енеїди” Івана Котляревського”. “Власник рукопису, – згадував В.Щурат, – був перекоцаний, що виготовлено його до 1840 р.”, мабуть, “у львівському гуртку М.Шашкевича”. “Енеїда” І.Котляревського була серед галичан “таким рідкісним та інтересним явищем, що її навіть переписувано з великим накладом праці”, але це робили “одиноці” [52, с. 148]. Згадані І.Франком уривки з “Енеїди” зберігаються у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України в м. Києві (фонд

(Франко І.Я.) [48, с. 551 (коментарі)]. Отже, перші відомості в Галичині про “Енеїду” І.Котляревського поширювалися в рукописах.

Випадки переписування літературних і наукових творів з Наддніпрянщини в першій половині XIX ст. не були поодинокими в Галичині. “Енеїда” І.Котляревського, як і загалом українські книжки, через цензурні перешкоди і брак інтересу до них серед польських книготорговців залишалися важкодоступними. Так, Я.Головацький вмовив одного з них (Я.Міллеровського) придбати “Енеїду” разом з “Геторією Малої Росії” Д.Бантиша-Каменського (1822 р.), заплатив немалу суму (29 гульдєнів), десь через десять місяців (!) видання з’явилися у Львові, але Я.Головацькому довелося ще майже півтора роки (!) чекати повернення замовленої літератури від цензора. “Мы ходили, узнавали, просили, ходатайствовали”, – згадував Я.Головацький на схилі віку. Справа рухалася надто повільно, австрійська влада і поляки, за його висловом, не хотіли, щоб “галицькі русини знакомились съ русской литературой ...” [4, арк. 15 зв., 16]. Враховуючи високі ціни на книжкову продукцію, галичани, як правило, отримували літературу в обмін на слов’янські першодруки і нові галицькі видання або в подарунок від науковців з Російської імперії – О.Бодяньського, І.Срезневського, М.Максимовича та деяких ін. [40, с. 100]. Галицькі діячі були змушені вдатися до копіювання творів І.Котляревського.

“Енеїда” І.Котляревського була відома Й.Левицькому – автору першої друкованої граматики української (“рутенської” або “малоросійської”) мови в краї, написаної німецькою мовою під назвою “Grammatik der ruthenischen oder kleinrussischen sprache in Galizien” (“Грамматика рутенської або малоросійської мови в Галичині”), що була видана 1834 р. у Перемишлі [10]. Й.Левицький помістив невеликі уривки з “Енеїди” І.Котляревського як приклади до граматичних правил, поряд з народними піснями і прислів’ями, з підзаголовком “Johann Kotlarewski 1808. Virgils Enejde pag.1” [10, с. 46, 47]. У своїй граматиці Й.Левицький знайомив читача з особливостями мови, якою говорить 8 млн. жителів, та обстоював її “самостійність у теорії” [27, с. 24], але на практиці вживав макаронічне “язичіє” – мішанину старослов’янських, великоруських і польських слів, з домішками місцевої народної говірки. Й.Левицький користувався петербурзьким виданням “Енеїди” 1808 р. У своїй граматиці він “знає і цитує усе тільки видання 1808 р.”, – зауважив І.Франко [48, с. 323].

Крім “Енеїди”, галичанам у перші десятиліття XIX ст. були відомі й деякі інші твори зачинателя нової української літератури. Так, за припущенням В.Коцовського, Й.Левицький тримав у руках “Пісню” в честь князя Куракіна, написану І.Котляревським наприкінці 1804 р. [22, с. 416]. О.Куракін був генерал-губернатором Малоросії, людиною досить освіченою, що займала високі урядові посади. Однак під виглядом похвали знатному вельможі І.Котляревський з неприхованою іронією писав про князівську “писарню”, де “папірок тучі, тучі! Писарів же кучі, кучі! Мов в Петрівку косарів” [21, с. 239]. Влучна критика самодержавно-бюрократичного режиму в Росії знаходила підтримку серед передової галицької інтелігенції. Можливо, Й.Левицький наслідував І.Котляревського “щодо розміру, складу і мовних форм” у своєму “стиху” “во честь Его Превосходительству преосвященнейшому Кирилу Михаилу Левицкому ... во день 8 Ноемвриа 1838 ... у подножжя Его Престола сь найбільшимъ оушанованьомъ сложенный” [23, с. 416] (в “Галицько-руській

бібліографії” І.О.Левицького цей вірш датується 1837 р.) [14, с. 14]. За епіграф до твору взято слова російського поета Г.Державіна.

На перших порах, до появи “Руської трійці” в середині 1830-х рр., вплив творчості І.Котляревського на галичан, як зауважив І.Франко, “був не великий і не тривкий” [48, с. 324]. Як відомо, з творами автора “Енеїди”, разом з деякими іншими виданнями з підросійської України, можна була ознайомитися у львівських книгозбірнях, зокрема в бібліотеці Оссолінських у Львові, що в 1832 р. стала публічною [43, с. 240]. Щоправда, у відомостях про видачу книг студентам Львівського університету М.Шашкевичу, І.Вагилевичу та Я.Головацькому протягом грудня 1832 р. – жовтня 1836 р., що збереглися в “щоденнику” читального залу бібліотеки Інституту Оссолінських, про “Енеїду” І.Котляревського не згадується [36, с. 18–51]. М.Шашкевич та його товариші в кінці 1832 р. – на початку 1834 р. кілька десятків разів замовляли збірку М.Максимовича “Малороссийские песни” (Москва, 1827), що започаткувала українську фольклористику як науку, читали в бібліотеці “Слово о полку Ігоревім”, твори німецького філософа Й.Гердера, слов’янських філологів П.Шафарика, В.Карadžича, Я.Коллара, російського історика М.Карамзіна та ін. [36, с. 20–22].

Однак не підлягає сумніву, що діячі “Руської трійці” читали твори І.Котляревського, що викликали в них значний інтерес. Ознайомлення з літературою народознавчого спрямування мало визначальний вплив на формування романтичних поглядів діячів “Трійці”, що зацікавилися народною культурою і мовою, яку поставили за мету ввести в літературу, за прикладом “Енеїди” І.Котляревського. Вони першими в Галичині відкрито порушили питання про належність русинів Галичини до єдиного русько-українського простору, відмінного від польського і російського (“великоруського”). У збірці “Русалка Дністровая”, виданій в Будапешті 1837 р., говорячи про загальнослов’янське національно-культурне відродження, М.Шашкевич згадав про “Енеїду” І.Котляревського, наголошував, що “зволила добра доля появиться і у нас збіркам народних наших пісень і іншим хорошим і ціловажним ділам”. Серед творів наддніпрянських письменників і вчених у примітках до “Русалки Дністрової” згадується тричі видана в 1798, 1808 і 1809 рр. у Петербурзі “Енеїда” І.Котляревського, поряд з працями М.Цертелева, М.Максимовича, І.Срезневського, Г.Квітки-Основ’яненка, С.Гребінки та ін. [37, с. III, IV, V].

З огляду на важкодоступність творів І.Котляревського в Галичині діячі “Руської трійці” вдалися до їх переписування. Так, Я.Головацький зробив рукописну копію першого повного видання “Енеїди” аж на 90 сторінок [2, арк. 1–46, 47–90]. Збереглися дві рукописні копії його “Енеїди”, що в деяких місцях відрізняються між собою, були зроблені в різний час. Автор переписував із видання 1842 р., про що свідчить заголовок до однієї з копій: “Изъ сочинения: Енеида на Малороссийскій языкъ переведенная Котляревскимъ. изд. четв. Харьковъ 1842” [2, арк. 47]. У 1830-ті рр. Я.Головацький мав також рукопис І.Котляревського “Пісня на новий 1805 год пану нашому і батьку князю Олексію Борисовичу Куракину” (далі – “Пісня ...”). “Пісня ...” за життя автора не друкувалася, за однією з рукописних копій Я.Головацький вперше опублікував твір 1849 р. у львівському часописі “Пчола” (ч. 16) [21, с. 438]. Крім того, ще до “Енеїди” він переписав у саморобний зошит, що зберігається у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки (далі – ЛННБ) ім.

В.Стефаніка, уривок з “Наталки Полтавки” І.Котляревського під заголовком “Наталка Полтавка”. малор. опера И.Котляревского. Харк. 1838. Явлънье VI” [3, арк. 1]. Виписки Я.Головацького з п’єси завершуються рядками:

Коли хочешъ быть щастливымъ,
То на Бога полагайся;
Переносъ все терпеливо
И на бѣдныхъ оглядайся [3, арк. 4 зв.].

Інформацію про І.Котляревського діячі “Руської трійці”, переконує професор, шашкевичезнавець М.Шалата, отримали від представника “української школи” в польській літературі Т.Падури, “знакомитого поета” (вислів І.Вагилевича). Т.Падура спілкувався з І.Котляревським у Полтаві й пізніше інформував про свою розмову галичан. Дізнавшись про українського письменника, мабуть, М.Шашкевич готував до друку його “Пісню ...” або радив Я.Головацькому опублікувати твір у Галичині, що вперше побачив світ 1849 р. [49, с. 101]. В автографі вірша М.Шашкевича “Безрідний” (“Безрѣднѣй”) від 2 листопада 1840 р., що зберігається в ЛННБ ім. В.Стефаніка, на звороті писалося: “Пѣснь Курякину писавъ Котляревск. Курякинъ бувъ губернаторомъ, а потомъ Министромъ внутреннихъ дѣлъ” [5, арк. 1]. В “Енеїді” І.Котляревського, як і у фольклорній збірці М.Максимовича “Малороссийские песни” 1827 р., що започаткувала українську фольклористику як науку, лідер “Трійці” побачив, за словами Я.Головацького (стаття “Пам’ять Маркіяну–Руслану Шашкевичу”), “живий приклад”. Він переконався “о можності народної руської словесності, загадав великую гадку: утворити чисто народну словесність южноруську, і сесій гадці вірен остав до кінця” [32, с. 207].

М.Шашкевичу не судилося прочитати увесь текст “Енеїди”, бо він помер 1843 р. після важкої хвороби, а поема вперше вийшла повністю в Харкові 1842 р., після смерті автора [52, с. 148]. З “Енеїдою” М.Шашкевич познайомився, за припущенням І.Франка, десь у 1830–1832 рр., з “екземпляром ... в бібліотеці Оссолінських”, який “читав, мабуть, і Головацький ...” [48, с. 323]. На початку 1830-х рр. М.Шашкевич займався самоосвітою, відвідував по можливості лекції у Львівському університеті [49, с. 23, 28]. Водночас витяг “Із “щоденника” читального залу бібліотеки Інституту Оссолінських у Львові про видачу книг студентам університету М.Шашкевичу, І.Вагилевичу та Я.Головацькому” (з грудня 1832 р. до лютого 1836 р.), опублікований у збірнику документів і матеріалів про діяльність “Руської трійці” [36, с. 18–51], не містить згадки про читання творів І.Котляревського. Вірогідно, знайомство М.Шашкевича та його товаришів з “Енеїдою” відбулося дещо раніше, до грудня 1832 р., а лідер “Трійці”, за словами В.Щурата, “дістав її завдяки Якову Василевському” [52, с. 148]. “Русалка Дністровая” вийшла друком на кінець 1836 р., а треба було ще певний час на підготовку збірника, що за прикладом І.Котляревського вводив народнорозмовну мову в літературу.

Серед трьох петербурзьких видань “Енеїди” (1798, 1808 і 1809 рр.), згаданих у передмові до “Русалки Дністрової”, за словами І.Франка, “з цитування титулу “Енеида на малороссийскій языкъ переложенная (виділено автором. – І.Р.) видно”, що діячі “Руської трійці” користувалися тільки виданням 1809 р., два інші мали в титулі слово “перелицованная” [48, с. 323]. Сучасна львівська дослідниця Л.Ільницька, зі свого боку, припускає, що М.Шашкевич міг здійснити опис у “Русалці Дністровій” за

бібліографічним джерелом. Свою позицію вона мотивує тим, що “Енеїда” не згадується у списку виданих діячам “Трійці” книг у згаданому “щоденнику”, оригінал якого зберігається у відділі рукописів ЛННБ ім. В. Стефаніка польською мовою [18, с. 8]. Отже, питання, коли і яким чином “Енеїда” вперше потрапила до рук діячів “Руської трійці” в науковій літературі залишається відкритим, до кінця не з’ясованим, існують різні версії.

У 1842 р. М. Шашкевич ознайомився з опублікованим роком раніше в Петербурзі українським альманахом “Ластівка”, що був упорядкований Є. Гребінкою [29, с. 34]. На сторінках альманаху публікувалися, поряд з творами Г. Квітки-Основ’яненка, П. Куліша, Т. Шевченка та ін., уривки з п’єси І. Котляревського “Москаль-чарівник” [25, с. 299–305]. Серед кількох Шевченкових поезій у “Ластівці” було надруковано вірш “На вічну пам’ять Котляревському” [25, с. 306–311]. Т. Шевченко емоційно писав про покійного на той час автора “Енеїди”:

Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди;
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть! [51, с. 24].

Очевидно, творчість І. Котляревського та відомості про нього мали значний вплив на світоглядні позиції діячів “Руської трійці”, що підтверджує, зокрема, копіювання галичанами його творів. За прикладом Я. Головацького, серед власноруч переписаних І. Вагилевичем праць, як свідчать матеріали його особистого фонду у ЛННБ ім. В. Стефаніка [1], був невеликий уривок з першого повного видання “Енеїди” І. Котляревського в Харкові 1842 р. У записках діяча “Трійці” було зазначено: “Посольство Енея до латина И. Котляревско(го) Энеида Виргилиева. Ч. IV. Стр. 23 и наст. (Char. 1842)” [1, арк. 19]. Впадає у вічі, що в своєму рукопису І. Вагилевич нерідко використовував латинські букви.

Галицькі діячі, поряд з копіюванням художньої і наукової літератури українських авторів (крім І. Котляревського, це були твори М. Костомарова, П. Куліша, Є. Гребінки, П. Гулака-Артемовського, Г. Квітки-Основ’яненка, Л. Боровиковського, А. Метлинського, В. Забіли, М. Петренка та ін.) [детальніше див.: 33, с. 258–262], мали змогу отримувати видання з Росії від наддніпрянських письменників і вчених М. Максимовича, О. Бодяньського, І. Срезневського, а також від російського історика М. Погодіна. Зокрема, Я. Головацький у листі до М. Максимовича від 27 серпня (8 вересня) 1840 р. просив надсилати українську літературу в Галичину, бо в розумінні адресанта, якщо не існувало можливості відвідати “Україны, нехай хоть познаюся в книжках з народом и языком наших одноплемьнцѣв” [28, с. 42]. Іншим разом 2 (14) березня 1844 р. Я. Головацький листовно просив О. Бодяньського надіслати “малорос(сійских) книжок”, у т. ч. перше повне видання “Енеїди” І. Котляревського (Харків, 1842 р.) [38, с. 10]. Перший лист І. Вагилевича до М. Максимовича від 7 березня 1837 р. містив прохання надіслати інформацію про вихід у світ нових книжок “про Южно-русь и в южно-русским языке”, крім відомих галичанину “Енеїди” І. Котляревського та “Малоросійських повістей” Г. Квітки-Основ’яненка [15, с. 412].

Подібні прохання нерідко повторювалися в листуванні нечисленного кола галицьких і наддніпрянських діячів у середині 1830-х – 1840-х рр. Так, Я. Головацький висловлював вдячність І. Срезневському 27 липня (8 серпня) 1844 р. “за ласкаво

прислани книжки”, зокрема п’єсу І. Котляревського “Наталка Полтавка”, що була опублікована в “Украинском сборнике” (Харків, 1838 р.) [50, с. 312, 313]. У відповідь Я. Головацький вислав йому опубліковані Г. Лькевичем у Відні 1841 р. “Галицькі приповідки і загадки” (“Галицкіі приповедки и загадки”) і з боєм додав, що “із новин літературних від нас небагато сподівайтесь. ... Нові книжки ... і на паллях нема що лічити” [50, с. 312, 313]. Крім діячів “Руської трійці”, інтерес до нової української літератури і народознавчих видань із Наддніпрянщини виявляв галицький історик Д. Зубрицький, що, однак, мав чітко виражені москвофільські погляди. Він особливо зближився з професором Московського університету М. Погодіним, з яким був особисто знайомий (1842 р.) і листувався понад 20 років (з 1839 до 1861 рр.), обмінювався виданнями [33, с. 283].

Мабуть, від М. Погодіна Д. Зубрицький отримав перше видання “Енеїди” 1798 р. Спілкування з М. Погодіним сприяло більш глибокому ознайомленню Д. Зубрицького з науковим і літературним світом Росії, що викликав у нього великі симпатії [33, с. 284]. Тепер цей примірник “Енеїди” зберігається у відділі рукописів ЛННБ ім. В. Стефаніка. Судячи з двох печаток, його власником був Д. Зубрицький, що через брак коштів на лікування пізніше продав “Енеїду” (як і “многі книги і некоторые рукописи, ... ббльшую часть богатоі своей библиотеки”) В. Баворовському – бібліофілу, засновнику бібліотеки Баворовських у Львові [54, с. 45]. Він придбав у Д. Зубрицького близько 500 книг і брошур [18, с. 12, 13]. У відділі рукописів міститься список видань польською мовою, складений власноруч Д. Зубрицьким у 1856 р., що налічував 224 назви (304 томи), проданих за 1116, 34 золотих ринських (далі – злр.) [6, арк. 8]. Каталог має назву “Katalog księzek rossyiskich i slowianskich i ich ocenienie”. Під № 68 у списку зареєстровано видання “Енеїди” 1798 р. – “Eneida Kotlarewskiego po malorusku. Nasladowanie trawestowanej niemieckiej Eneidy Blumauera”, за яке історик отримав 3,30 злр. [6, арк. 3].

У відділі рідкісної книги ЛННБ ім. В. Стефаніка зберігається ще один примірник першого видання “Енеїди” 1798 р. Наприкінці XIX ст. він був подарований бібліотеці Наукового товариства ім. Шевченка (далі – НТШ) у Львові наддніпрянським діячем, що фігурував у документах товариства за 1898 р. під криптонімами *Е.С.* з *К.* та *Ю.С.* Львівська дослідниця Л. Пльницька переконує, що “цією особою був не хто інший, як Евфимій (Юхим) Сіцінський – православний протоієрей Олександрівського кафедрального собору у Кам’янці-Подільському, історик, релігійзнавець ...” [18, с. 8]. Він був дійсним членом НТШ у Львові (з 1899 р.) та Українського наукового товариства в Києві, неодноразово в 1895–1908 рр. публікувався в “Записках НТШ” з підписом *Ю.С.* В інвентарній книзі бібліотеки НТШ джерело надходження не зазначено, але Ю. Сіцінський у листі до М. Грушевського, підписаному криптонімом *Е.С.*, 10 березня 1898 р. зауважив, що “у Вас ся книжка принесе більше “пользы” як буде у мене лежати” [18, с. 9, 10]. Побоюючись репресій російського царизму, адресант скривав своє прізвище, що було масовим явищем у тогочасному листуванні українських громадських діячів з Наддніпрянщини.

Показово, що в сучасній Галичині наукові бібліотеки містять навіть більше примірників славнозвісної “Енеїди” видання 1798 р., ніж у перші десятиліття XIX ст., коли вони були практично недоступними для краян. У 2003 р. перше видання

“Енеїди” І.Котляревського передала в дар Науковій бібліотеці Львівського національного університету ім. І.Франка громадська діячка українського походження з Канади Стефанія Звонук. На відміну від перших двох книжок, про які згадувалося вище, цей примірник у пошкодженому стані, нині зберігається у відділі рукописних, стародруківаних та рідкісних книг ім. Ф.П. Максименка названої бібліотеки [18, с. 18, 19]. Для порівняння, найбільшу кількість примірників – п’ять – першого видання “Енеїди” 1798 р., які вдалося виявити дослідниці Л.Пльницькій у бібліотеках, музеях, архівах світу, містить Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського (м. Київ). Бібліотечні примірники “Енеїди” в минулому належали Б.Грінченку, А.Кримському, бібліотеці Київської духовної академії і двом невідомим власникам, особи яких, на жаль, не ідентифіковано [19, с. 32, 45].

Відомості про І.Котляревського в Галичині до початку 1860-х рр., коли під впливом наддніпрянських громадівців відбулася активізація національного руху в конституційних умовах Габсбурзької монархії, лише зрідка появлялися в галицькій пресі, а твори видатних українських діячів були маловідомими серед краян [42, с. 205, 206]. Безперечно, тут проявилася непоінформованість про літературне життя через цензурні перешкоди. Так, від імені наддніпрянської інтелігенції П.Лукашевич, автор збірки “Малоросійскія и червонорусскія народныя думы и песни” 1836 р., що вперше містила українські фольклорні записи, зроблені обоабіч австро-російського кордону, із жалем писав І.Вагилевичу 6 липня 1844 р.: “Наша корреспонденція съ Галицією такъ затруднена, нибы съ Китаемъ”. [13, с. 318]. І.Вагилевич, не маючи інформації про “Енеїду” І.Котляревського і твори нової української літератури, 1 липня 1843 р. листовно просив Я.Головацького для написання статті “о южнорусском языке” “дещо в тім помогти”. Він хотів отримати інформацію про видання, яких “не маю, наприклад, книжки: повісті Г.Квітки, стихотворенія Гулака-Артемовського, Т.Шевченка “Кобзар” і “Тайдамаки”, Котляревського “Енеїда” і пр. Добре би було, аби-сь написав і оцінку кожного сочиненія, а я на Тебе ся покличу” [50, с. 206].

На початку 1840-х рр. брати Іван та Яків Головацькі задумали видати в окремії збірці антологію творів галицьких і наддніпрянських письменників, до якої мала увійти “Піснь Куракіну” І.Котляревського, поряд з народнопісенною творчістю і творами П.Гулака-Артемовського, Л.Боровиковського, А.Метлинського та ін. Видавці готували для збірки короткі життєписи українських авторів, зокрема автора “Енеїди” [44, с. ХСІІ, ХСІV]. Однак амбітний задум реалізувати не вдалося через брак передплатників. Передова галицька інтелігенція усвідомлювала відсталість культурного життя австрійських русинів від сусідніх народів і шукала підтримки з боку влади для національного самоствердження. У німецькомовній статті “Становище русинів у Галичині”, надрукованій у лейпцігському журналі 1846 р. під псевдонімом Гаврило Русин, Я.Головацький звернув увагу на здобутки в творчості українських письменників: якщо в перші десятиліття ХІХ ст. “великі і малі слов’янські народи Австрії збудилися до нового життя”, то галицькі русини “не можуть похвалитися чимось таким, що могло би бути ознакою їх літературного життя”, “живуть без літератури, без часопису, без національної освіти, без шкіл, як варвари” [36, с. 247, 248].

Поштовх до активізації національного руху і зростання інтересу до нової української літератури в Галичині дала Європейська демократична революція 1848–

1849 рр., що охопила Габсбурзьку монархію і посилила інтерес серед місцевої інтелігенції до творчості І.Котляревського. Так, ім’я автора “Енеїди” згадувалося на соборі руських учених у Львові в жовтні 1848 р., куди з різних кінців краю з’їхалося понад сто представників інтелігенції. Послідовник “Трійці” М.Устиянович високо відгукнувся на з’їзді про твори наддніпрянських письменників із “золотобережної України” [17, с. 8, 9], а Я.Головацький підтримав І.Котляревського та його послідовників, які “щасливо управляли” ниву народної словесності в краї [17, с. 55, 56]. Творчість І.Котляревського дала стимул для зародження в австрійській Галичині українського театру. Галицький культурно-освітній діяч о. І.Озаркевич прилаштував його п’єсу “Наталка Полтавка” до місцевих умов, за словами І.Франка, подав у “підгірським киптарі” [48, с. 326]. Це було зроблено за прикладом поширеної в європейських театрах першої половини ХІХ ст. практики, коли запозичені з іншомовної драматургії тексти п’єс докорінно перероблялися на свій, національний лад.

Дію п’єси “Наталка Полтавка” перенесено з Полтавщини на Покуття, мову наближено до покутської говірки і переназвано героїв (Наталка стала Анничкою), в пісні “Видно шляхи полтавськії” співалося про шляхи коломийські, а п’єса отримала назву “Дівка на відданю, або На миловане нема силоване” [31, с. 238, 239]. Прем’єра першої української вистави з успіхом відбулася в Коломиї 8 червня 1848 р. “Загал зібраних у театрі, – писав І.Франко, – не знав нічого досі про сей твір ані про його автора”. За його словами, публіка помилково сприйняла одного з акторів за автора, пожартував, нібито в 1848 р. “небіжчик Котляревський був у Коломиї” [48, с. 325]. Насправді, як свідчать сучасні історики, цей курйозний випадок стався на виставі п’єси Г.Квітки-Основ’яненка “Сватання на Гончарівці” (в переробці І.Озаркевича – “Сватанс, або Жених навіжений”), про що писала “Зоря Галицька” в 1850 р. [16; 31, с. 244, 245]. З-під пера І.Озаркевича з’явилася переробка ще однієї п’єси І.Котляревського “Москаль-чарівник” під назвою “Жовнір-чарівник”. Дія п’єси-водевілю аналогічно була перенесена на покутський ґрунт, персонажі отримали нові імена: Михайло Чупрун позначений як “газда”, дружина Тетяна фігурує як “Таци Чупруниха” та ін.

Однак про цю переробку довгий час не було жодної інформації в літературі. Рукопис п’єси з чийогось приватного архіву пізніше надійшов до бібліотеки НТШ у Львові [31, с. 241]. Він був виконаний латинським скорописом з титулом: “Komedyo-opera Zownier Cheriwnyk, abo Szczo ne pomoze nauka – to pomoze batih, w jednom dijtswiji na wzor Kotlarewskoho isdal J.Ozarkiewicz w Kolomyi. Napечатano w №№. Drukum №№. [1]849” (“Комедіо-опера Жовнер-черівник або Що не pomoze nauka – to pomoze batig, в єдном дійствіі, на взор Котляревського, іздал Й.Озаркевіч в Коломиї. Напечатано в №№. Друком №№. [1]849”). З архівом НТШ цей рукопис потрапив до Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (фонд 309), де зберігається й досі (ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів), оп. 1, спр. 2118). Очевидно, І.Озаркевіч мав намір надрукувати свою переробку, що підтверджує, зокрема, дата “1849” на титулі, але цього не вдалося зробити.

Більш успішною була спроба видання адаптації на галицькому ґрунті “Наталки Полтавки” І.Котляревського. Вона вийшла під назвою “На милування нема силування. Комедіо-опера з співками. Соч. И.О[заркевича]” в чернівецькій друкарні

Я.Екгардта і сина в латинській транскрипції, за словами І.Франка, через брак “руських букв у друкарні латинкою”. Уже наприкінці XIX ст. брошура стала “великою бібліографічною рідкістю”, мала “38 сторін(ок) і ще одну негайовану картку, до списано *Omyłki drukarskie* (Друкарські помилки). Друкують на грубій бідулястій (промокальному. – *І.Р.*) папері. Перша картка – титулована – має напис: “*Komedyo-opera Diwka na widdaniu*”, або: *Na myłowanie nema syłowanie. Złożena w Kołomyi*”. Місця друку, назви автора переробника ані року не подано ...” [48, с. 325]. Видання побачило світ без позначення авторства, місця і року, тому дехто з дослідників сумнівався щодо місця і часу його появи, навіть висловлювалося припущення, що п’єса друкувалася у Станиславові. Однак є свідчення про готову книжку на час проведення собору руських учених у Львові в жовтні 1848 р., куди її привіз сам І.Озаркевич. Друкування книжки в Чернівцях засвідчив і Я.Головацький у статті “Іван Котляревський”, опублікованій у журналі “Пчола” в травні 1849 р. [31, с. 241].

Видання “Наталки Полтавки” І.Котляревського в переробці І.Озаркевича періоду “весни народів” у Габсбурзькій монархії сьогодні зберігається у відділі рідкісної книги ЛННБ ім. В.Стефаника. На зворотній сторінці титулки названо дійові особи вистави латинкою: “*Annyczka, diwka na widdaniu. Horpyna, Terpełycha jey Maty. Petro, kochanok Annyczky. Nykola, dalekiy krewnyi Annyczki. Teterwakowski, woznyi, żenyh Annyczki. Makohonenko, silskyi Desietnyk*” [9, с. 2]. Виданню п’єси славнозвісного українського автора в Австрії не зашкодив навіть брак кирилических букв у місцевій друкарні. Про те, що адаптація “Наталки Полтавки” друкувалася в Чернівцях, писав Й.Кобринський в листі до Я.Головацького 27 травня (8 червня) 1848 р. (“Девчина на вѣдданю уже печатається в Черновцахъ”). Він якраз прийшов з прем’єри першої вистави в Коломиї, переробки “из оперы украинской тобе сведомой”, з піднесенням писав, яке “чудо (чути. – *І.Р.*) рідное слово, видати народное действе”. Прем’єру п’єси І.Котляревського разом з Я.Головацьким із захопленням дивилися “кѡлька соть Русинѡв самых веселыхъ” [20, с. 259, 260].

І.Франко у статті “Писання І.П.Котляревського в Галичині” припустив, що “Наталка Полтавка” становила “одну цілість з іншою переробкою о. Озаркевича, друкованою в такім самім часі п. з. “*Komedyo-opera. Wesilie, abo Nad Cyhana Szmahajła nema rozumniszoho. W troch diystwiyjach z spiewamy i tancamy narodowymy – narypsana w Kołomyi na wzor Stecka, izdał Joann Ozarkiewicz. W Czernowcach paręczatano u Jana Eckharta i syna. 1849*”. Це була переробка поеми українського письменника і драматурга П.Писаревського “Стецько”, надрукованої в літературному альманасі “Сніп” у Харкові 1841 р. [48, с. 325, 326]. У своїй новій переробці, що вийшла латинкою, як і в попередніх, І.Озаркевич замінив слобожанські реалії на покутські, з використанням місцевої говірки, деякі імена дійових осіб тощо [31, с. 243, 244]. Отже, п’єси І.Котляревського «Наталка Полтавка» і «Москаль-чарівник», з успіхом адаптовані для галицьких читачів, стали в основі зародження українського театру в Галичині періоду “весни народів” 1848–1849 рр.

Інформація про творчість зачинателя нової української літератури поширювалася в галицькій пресі в 1848–1849 рр. Так, у “Дневнику руському” в 1848 р. (ч. 5, 6, 9) І.Вагилевич опублікував статтю “Замітки о руській літературі”, що стала першим нарисом історії української літератури в Галичині. Колишній дяч “Трійці” назвав І.Котляревського “творитель літератури руської”, поема якого “Енеїда”, що

упродовж 1798–1842 рр. вийшла чотирма виданнями, “буде всегда оздобою літератури”. І.Вагилевич писав, що автор “Енеїди” мав на меті “представлення лихого в звичаях і обичаях своїх краєв, для многих одличних, навіть рідких красот”, праця відзначається “невимушеним гумором і гладкою сплавністю”. Водночас високо оцінювалися п’єси “Наталка Полтавка” (“відзначає різким зачерком характерів”) та “Москаль-чарівник” (“залицяє меткістю в розвитку”) [32, с. 166–169]. І.Вагилевич наголосив, що від творчості І.Котляревського почалася “новая доба літератури руської”: “Проводила тій літературі Україна і то більше Задніпрська, де Харків був ередоточієм просвіщеня руського” [32, с. 166, 167].

Під час “весни народів” виникла ідея перевидання в Галичині “Енеїди” І.Котляревського – “первого нашего современного поэта”. З цією пропозицією 1 жовтня 1848 р. до Головної руської ради (далі – ГРР) звернувся посол до австрійського парламенту о. К.Блонський, запрошуючи роздати оголошення про передплату любителям “русской словесности” (“Підписка и предплата на руськѡ книжкѡ подъ титѡломъ: *Виргиліева Енеида на малорѡдскій языкъ переложена Котляревскимъ*”) [8, арк. 23]. На його прохання, текст “Енеїди” надіслав Я.Головацький [41, с. 58]. На засіданні ГРР 6 жовтня 1848 р., як записано в протоколі засідань ради, К.Блонський “заповѣдає пренумерату на Котляревского “Енеїду” по руски, котра ся буде въ Вѣдню печатати и просить тую пренумерату оголосити” [7, арк. 99]. Він писав 28 лютого 1849 р. про близький початок друкування “Енеїди”, але був відверто занепокоєний, “чи не збанкротую” [8, арк. 25 зв.]. Запрошення на передплату, вміщене під № 360 у “Галицько-руській бібліографії” І.О.Левинського за 1848 р. (без вказівки “року печати (въ 1848 р.), на ѡткрытомъ полулистѣ”) [14, с. 31], високо оцінювало творчість І.Котляревського, що перший у новітній час усвідомив дух і силу “нашего малорѡдского языка” [8, арк. 29]. Однак, за словами бібліографа, “по неизвѣстной менѣ причинѣ изданіе то не состоялось” [14, с. 31].

Перероблена І.Котляревським простонародною мовою поема Вергілія, на думку К.Блонського, була більш досконалою, ніж німецький переклад, але мало хто серед галичан читав поему, або “хоть и читал но не полне сочиненіе”. “... Мы – немаловажный народъ”, – підсумовував галичанин, – не повинні “спати твердымъ сномъ” літературної бездіяльності або переходити на чужу, польську мову. Сусідні слов’янські побратими – чехи, поляки, серби, словени, ілїрійці і лужичани, за словами К.Блонського, “взялися до оброблянья своихъ нарѣчій; а мы жѣ одни маємо позадъ нихъ оставати?”. Відповідь на це риторичне питання була однозначною, автор підтримав тезу, що брати-русини в руслі загальнослов’янського відродження “движѣмся въ передъ” [8, арк. 29]. Однак поему І.Котляревського, до якої Я.Головацький написав передмову (вона побачила світ у львівському тижневику “Пчола” в травні 1849 р.) [53]), опублікувати не вдалося. Видавцям надійшло лише близько 20-ти попередніх замовлень [52, с. 149]. Галицько-українська громадськість у 1848–1849 рр. не виявила належного інтересу до творчості І.Котляревського, що було викликано рядом причин: порівняно низьким рівнем національної свідомості населення, складним матеріальним становищем нечисленної інтелігенції та ін.

Ініціатори перевидання “Енеїди” в Галичині намагалися врятувати ситуацію. Так, у листі до Я.Головацького 5 жовтня 1848 р. К.Блонський наголошував:

“Котляревського, як видишть, хочу перепечатати і розписавь емь предплату”; довго записалися єпископ Г.Яхимович, В'єнковський, Гнатковський і комісар Калитовський, “решта тутъ, въ Вѣднѣ, буде еще около 20. Послалъ емь до Львова, до Перемысля, до Венгеръ (Угорщини. – *І.Р.*) і по Галичци порозпосилалъ емь” [20, с. 299]. До справи видання “Енеїди” пізніше мав намір долучитися посол австрійського парламенту о. Г.Шашкевич. У листі до рідного брата Якова І.Головацький писав 11 (23) квітня 1849 р.: “Про Котляревського “Енеїду” я хотѣль розвѣдати ся, що ся єсть нею дѣе, але тымъ часомъ Шашкевичъ ѳгѣхалъ домѡвъ. Мехитаристи (католицький монаший орден, у друкарні якого мала друкуватися “Енеїда”. – *І.Р.*) ... сами не знають, що съ нею зачати, а безъ Шашкевича они такожъ не можуть менѣ єи поручити – впрочемъ я готовъ каждой хвили обняти коректуру” [20, с. 357]. За висловом В.Щурата, хоч “Енеїда” І.Котляревського і не вийшла друком у період “весни народів”, “залишився бодай слід гарного почину” [52, с. 150, 151].

У перемові Я.Головацького, надрукованій у “Пчолі” весною 1849 р., високо оцінювалася творчість зачинателя нової української літератури. “Котляревський, – писав автор, – первый умів взбудити у образованих країнах своїх любов к родимому нарѣчю і любов к народности”. Він показав “істинне джерело народної поезії – в своїй рідній землиці, у свого родимого народу”, “з легкої руки його появились многі прекрасні повісті і поезії” новочасної літератури: Г.Квітки-Основ'яненка, П.Гулака-Артемовського, А.Могили та ін. “Після “Енеїди”, – зауважив І.Котляревський, – написав Котляревський із звичайним йому талантом ... “Наталку Полтавку” і “Москаля-чарівника” – дві опери малоруські, котрі з великим успіхом були часто представлені не тільки по українських, але і в столичних театрах” [50, с. 281, 282]. Колишній діяч “Трійці” писав про “скромну простоту українця” І.Котляревського, за яким сумує “ціла Україна”, “кождий малорусин”: “Дорогоцінне ім'я його заховане буде назавсїгди в пам'яті народній, як пісня народна, котра не умирає ніколи” [50, с. 283, 284]. “Ціла Україна читає “Енеїду” з розкішшю, від письменного селянина до багатого пана” [50, с. 281, 349], – наголошував він.

Крім статті про І.Котляревського, в тому ж номері (ч. 3) часопису “Пчолъ”, що виходив у Львові з травня 1849 р. під редакцією І.Гушалевича, було опубліковано уривок із п'ятої частини “Енеїди” [45, с. 42–44]. Іншим разом у серпні 1849 р. (ч. 16) Я.Головацький вперше опублікував у “Пчолі” “Пісню на новий 1805 год пану нашому і батьку князю Олексію Борисовичу Куракину”, автором якої був І.Котляревський [22, с. 241], з приміткою редакції: “Достала намъ ся тая пѣсня въ руки цѣлая, отже преподаємо нашимъ читателямъ снова съ начала, хотя первіи двѣ строфы печатано въ “Пчолѣ” въ статьѣ о Котляревскимъ” [22, с. 241]. На підросійській Україні “Пісня” за іншою копією вийшла друком дещо пізніше – у статті П.Куліша, опублікованій у петербурзькому журналі “Основа” за 1861 р. [24, с. 251–255], та в збірці творів письменника в 1862 р. [30, с. 441–451].

Щоправда, галичанам під час революції 1848–1849 рр. явно бракувало інформації про творчість І.Котляревського і навіть бажання глибше пізнати національне життя на Наддніпрянщині, що в умовах антиукраїнських репресій царизму після розгрома Кирило-Мефодіївського братства в 1847 р. перебувало в стані глибокого занепаду. І.Франко справедливо писав, що в той час, “крім Головацького,

зрештою, свої відомості про Котляревського черпав із “Москвитянина” (журнал у Москві, що виходив під редакцією М.Погодіна. – *І.Р.*), ніхто з галичан не мав, мається, про Україну докладнішого поняття ...” [46, с. 36]. Показово, що під час навчання в Дрогобицькій гімназії в 1850-х рр. громадський діяч Т.Ревакович, як і його ровесники, практично не знали (“нічого в школах не чуло ся”) про твори класиків українського письменства, в т. ч. про зачинателя новочасної літератури І.Котляревського [35, с. 259]. У Галичині після поразки “весни народів” українська (“руська”) мова поступово була усунута з навчального процесу (в 1848 р. вона стала обов'язковою в початковій і середній школі), в усіх сферах суспільного життя далі панували німецька і польська мови.

Таким чином, творчість І.Котляревського мала визначальний вплив на українське національно-культурне відродження в Галичині ХІХ ст., спонукала інтерес місцевої інтелігенції до введення простонародної мови в літературу за прикладом “Енеїди”. Перше знайомство галичан з “Енеїдою” відбулося, мабуть, не раніше 1820-х рр., одне з видань поеми містилося у львівській бібліотеці Оссолінських. Посилання на “Енеїду”, як приклади до граматичних правил, містилося в граматиці “руської” мови Й.Левицького 1834 р. У збірці “Русалка Дністровая” 1837 р. “Енеїда” знайдувалася серед кращих зразків нової української літератури. Однак твори І.Котляревського до середини ХІХ ст. були важкодоступними для нечисленної галицької інтелігенції, що сириничило непоодинокі випадки їх копіювання, в т. ч. Я.Головацьким, І.Вагилевичем та ін. Інформація про видатного письменника надходила в Галичину разом з листами від наукових і літературних діячів з Російської імперії, зокрема перше видання “Енеїди” мав Д.Зубрицький. Посилення серед галичан зацікавленості творчістю І.Котляревського проявилось в період європейської “весни народів” 1848–1849 рр.: в публікації деяких його творів у пресі, постановці п'єси “Наталка Полтавка” і “Москаль-чарівник” на місцевій сцені, спробі видання “Енеїди” та ін.

Ближче знайомство галицького суспільства з творчістю І.Котляревського почалося в умовах конституційних реформ у Габсбурзькій монархії в 1860–1870-х рр., що створило умови для легального розвитку національного руху в Галичині. Зокрема, для народовців І.Котляревський був однією з найбільш знакових постатей, а його твори підлягали наслідуванню. О.Барвінський писав у спогадах, що навчаючись у гімназії, уважно вивчав творчість класиків українського письменства, включаючи І.Котляревського, і “робив собі виписки не тільки рідше уживаних слів, але й зворотів та гарних уступів в тих творах”, звідки навчився багато “українських висловів ...” [11, с. 85]. Навіть галицькі москвофіли (русофіли) старшого покоління з прихильністю ставилися до творчості українського письменника, незважаючи, в їхньому розумінні, на “чудовищну украинську фонетику ...”. Так, за спогадом Б.Дідицького, одного з лідерів русофільства, він у молоді роки читав “геніальні творення” І.Котляревського і Г.Квітки-Основ'яненка, “восторгался ними до такої степені, що ставив їх за первозорець настоящей національной литературы ...”. Він навіть знав напам'ять частину “Енеїди” [39, с. 12, 13]. Питання впливу творчості І.Котляревського на національний рух у Галичині другої половини ХІХ – початку ХХ ст. є предметом окремого дослідження.

Література та джерела.

1. Львівська національна наукова бібліотека (далі – ЛННБ) ім. В.Стефаника. Відділ рукописів, ф. 19 (Вагилевич І.), од. зб. 52 (Різні чорнові записи в архіві І.Вагилевича (виписки з літературних творів, поезій та ін.). Б.м., б.д.), 27 арк.
2. ЛННБ ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів, ф. 36 (Головацький Я.), од. зб. 777 (Котляревський І. “Енеїда”. Копії Головацького Я. з харківського видання 1842 р., б.д.), 90 арк.
3. ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 36, од. зб. 778 (Котляревський І. “Наталка Полтавка”. Копія уривка п'єси, зроблена Я.Головацьким з видання “Наталка Полтавка. опера І.Котляревського”. Харків, 1838), 4 арк.
4. ЛННБ ім. В.Стефаника НАН України. Відділ рукописів, ф. 36, од. зб. 812 (“Пережитое и перестраданное”. Записки Я.Головацького), 16 арк.
5. ЛННБ ім. В.Стефаника. Відділ рукописів, ф. 142 (Шашкевич М.), од. зб. 19 (Поезія М.Шашкевича “Безрідний”. 1840), 1 арк.
6. ЛННБ ім. В.Стефаника. Відділ рукописів, ф. 206 (Шурат В.), од. зб. 921 (Опис бібліотеки, проданої гр. Баворовському Вікторові з поданням цін кожної книги. Львів, 1856), 8 арк.
7. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАІ України), ф. 180, оп. 1, спр. 2 (Протоколи засідань Головної руської ради за 1848 р.), 141 арк.
8. ЦДАІ України, ф. 180 (Головна руська рада, м. Львів), оп. 1, спр. 38 (Листи Хомина Т., Добрянського А. та інших вчителів і рад про видання складених ними українських букварів, передплату на “Енеїду” Котляревського українською мовою, придбання книжок для шкіл і ін. 1848–1849), 39 арк.
9. *Komedy-Opera Diwka na widdaniu*, або: *Na myłowanie pema syłowanie. Złożona w Kołomyi*. Б. м., б. р. 38 с.
10. Lewicki J. *Grammatik der ruthenischen oder klein Russischen Sprache in Galizien. Przemyśl*, 1834. – XXVI + 212 + 59 + 13 s.
11. Барвінський О. Спомини з мого життя. Ч. I–II / Упоряд. А.Шацька, О.Федорук; ред. Л.Винар, І.Гирич. Нью-Йорк; Київ: Смолоскип, 2004. – 528 с.
12. Вахнянин А. Спомини з життя (Посмертне видане) / Зладив К. Студинський. Львів, 1908. 138 с.
13. Возняк М. У століття “Зорі” Маркіяна Шашкевича (1834–1934). Нові розшуки про діяльність його гуртка / Михайло Возняк. – Львів, 1935. – Ч. I, II. – 324 с.
14. Галицько-руська бібліографія XIX-го століття съ узглядненъмъ рускихъ изданій, появившихся въ Буковинѣ и Угорщинѣ (1801–1886). Составилъ И.Е. Левицкій. У 2-х т. Т. I. Львовъ, 1888. 162 с.
15. Даниловъ В.В. Письма Ивана Вагилевича къ М.А. Максимовичу // Русскій филологическій вѣстникъ. Варшава, 1912. № 4. С. 407–416.
16. Зоря Галицка. Львовъ, 1850. 28 червня (10 липця). Ч. 55. С. 232.
17. Историческій очеркъ основанія Галицко-русской матицѣ и справозданье первого собору ученыхъ рускихъ и любителей народного просвѣщенія / Составлено Я. Головацькимъ. – Львовъ, 1850. – СХХ + 114 + XXI с.
18. Ляницька Л. Перше видання “Енеїди” (1798 р.) І.Котляревського у фондах наукових бібліотек Львова // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В.Стефаника. Збірник наукових праць. Вип. 8 (24). Львів, 2016. С. 3–22.
19. Ляницька Л. Перше видання “Енеїди” (1798) Івана Котляревського у фондах Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського (до 100-річчя Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського) // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В.Стефаника. Збірник наукових праць. Вип. 10 (26). Львів, 2018. С. 32–47.
20. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49 / Видав Кирило Студинський // Збірник філологічної секції НТШ. Львів, 1909. Т. XI–XII. 463 с.
21. Котляревський І.П. Повне зібрання творів / Відп. редактор Є.С. Шаблювський. К.: Наукова думка, 1969. 510 с.
22. Котляревській І.П. П'єсня на новий 1805 годъ Пану нашому и Батьку Князю Олексѣю Борисовичу Куракину // Пчела. 1849. Ч. 16. 19 серпня. С. 241–247.
23. Коцовській В. Рукописный ѓдпись “Енеиды” Котляревского // Зоря. Львовъ, 1886. Ч. 24. 15 (27) грудня. С. 416.
24. Кулишъ П. Котляревскій // Основа. СПб., 1861. Январь. С. 235–262.
25. Ластѡвка. Сочиненія на Малороссійскомъ языкѣ / Собралъ Е. Гребенка. СПб., 1841. 384 с.
26. Лисяк-Рудницький І. Роля України в новітній історії // Історичні есе: у 2 т. К.: Основи, 1994. Т. 1. С. 145–171.
27. Маковей О. З історії нашої філології. Три галицькі граматики (Іван Могильницький, Йосиф Левицький і Йосиф Лозинський) // Записки НТШ. Львів, 1903. Т. LI. С. 1–58.
28. Науменко В. Листи Я.Головацького до М.Максимовича та Пл.Лукашевича // Український науковий збірник. Видання Українського Наукового Товариства у Києві. М., 1915. С. 34–44.
29. Огоновській О. Маркіянъ Шашкевичъ. Про его жите и письма. Львовъ, 1886. 104 с.
30. Ода до князя Куракина // Писання І.П.Котляревського съ ѓго портретомъ и картинкою ѓго будиночка въ Полтаві. СПб., 1862. 451 с.
31. Пилипчук Р. Український аматорський театр у Коломиї (1848–1850) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 2001. Вип.9: Ювілейний збірник на пошану Ф.Стебля. С. 238–253.
32. Письменники Західної України 30–50-х років XIX ст. / Упоряд., підгот. текстів І.І. Пільгука та М.Г. Чернописького. К.: Дніпро, 1965. 652 с.
33. Райківський І. Ідея української національної єдності в Галичині. Івано-Франківськ, 2012.
34. Райківський І. Уявлення наддніпрянських науковців про Галичину в першій половині XIX ст. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 16: Ювілейний збірник на пошану Івана Патера. Львів, 2008. С. 127–142.
35. Ревакович Т. З початків ширення поезій Шевченка в Галичині // Записки НТШ. Львів, 1918. Т. СХХVI–СХХVII. С. 259–261.
36. “Русалка Дністрова”. Документи і матеріали / Упоряд. Ф. І. Стеблій та ін., відп. ред. Ф. І. Стеблій. К.: Наук. думка, 1989. 544 с.
37. Русалка Дністрова (Фотокопія з вид. 1837 р.) / Вступ. ст. О.І. Білецького. К.,

1972. 136 с.

38. Савченко Ф. Західня Україна в листуванні Головацького з О. Бодянським 1843–1876. К., 1930. 51 с.

39. Своежитевыи записки Богдана А. Дѣдицкого. Ч. I: Где-що до исторіи саморозвитія языка и азбуки Галицкой Руси. Львовъ, 1906. 98 с.

40. Свѣнцицкій И. С. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. СПб., 1906. 109 с.

41. Седляр О. Видавнича діяльність Івана та Якова Головацьких у 1840–1848 рр. // Вісник Львівського університету. Серія книгознавства, бібліотекознавства та інформаційних технологій. Львів, 2014. Вип. 8. С. 38–61.

42. Серета О. Національна свідомість і політична програма раннях народоців у Східній Галичині (1861–1867) // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 1999. Вип. 34. С. 199–214.

43. Стеблій Ф. Культурне життя Львова в кінці XVIII – першій половині XIX ст. // Львів: місто – суспільство – культура. Збірник наукових праць. Львів, 1999. Т. 3. С. 232–248.

44. Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Руси в літах 1833–47 / Відбитка з XI і XII т. Збірника філільогічної секції НТШ. Львів, 1909. СXXXVIII с.

45. Урьвокъ изъ V-ой части Енеиды, на Малороссійській языкъ перелицованон И. Котляревскимъ // Пчела. 1849. Ч. 3. 21 мая. С. 42–44.

46. Франко І. Иван Гушалевиц // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. К.: Наукова думка, 1982. Т. 35. С. 7–73.

47. Франко І. Народний празник // Франко І. Збір. творів у 50-ти т. К.: Наукова думка, 1986. Т. 46, кн. 2. С. 333–335.

48. Франко І. Писання І. П. Котляревського в Галичині // Франко І. Збір. творів у 50-ти т. К.: Наукова думка, 1981. Т. 31. С. 321–334.

49. Шалата М. І. Маркіян Шашкевич. Життя, творчість і громадсько-культурна діяльність. К.: Наукова думка, 1969. 256 с.

50. Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори / Упоряд., вступ. стаття та приміт. М. Шалати. К.: Дніпро, 1982. – 368 с.

51. Шевченко Т. Кобзар. К., 1994. 687 с.

52. Щурат В. Віденський друк “Енеїди” Котляревського в 1848 р. // Щурат В. Г. Вибрані праці з історії літератури. К., 1963. С. 148–151.

53. Я. Г. Иванъ Котляревскій // Пчела. 1849. Ч. 3. 21 мая. С. 37–41.

54. Я. Г. [Головацький Я.] Денись Зубрицкій (Некролог) // Слово. 1862. Ч. 12. 10 (22) февруаря. С. 45.

ТАЄМНИЦЯ КИРИЛИЧНОЇ АЗБУКИ

Кожний грамотний слов'янин, як про це твердить книжник Чорноризець Хрибр, на противагу громадянам інших писемних народів, обізнаний з тим, хто і коли створив слов'янську азбуку, хто присвятив своє життя створенню старослов'янської писемності і перший зі своїми учнями почав перекладати церковні книги з грецької мови на старослов'янську, чи, як її ще називали, болгаро-слов'янську, яка згодом стала мовою інтелектуального дискурсу княжої Русі. Сучасні дослідники збагатили твердження давнього книжника і подали цікаву інформацію про те, як саме Кирило і його брат Мефодій творили слов'янську писемність. Даючи надзвичайно високу оцінку праці Кирила над азбукою, вони обґрунтовано стверджують, що *це цілісний витвір, складний логіко-математичний і лінгвістичний організм, наголошують, що він не творився довільним чи випадковим добором літер і їх відкиданням.*

Костянтин (згодом, після прийняття чернецтва, Кирило) відомий як високоосвічена людина, освіту здобув при дворі візантійського імператора в Константинополі, викладав філософію, знав мови грецьку, латинську, єврейську, арабську, діалекти рідної болгарської. За перемогу в багатьох богословських диспутах з іконоборцями, мусульманами його прозвали Філософом. Відома їхня з братом Мефодієм проповідницька місія в Сирії, у Хазарському каганаті.

Інформація про життя і діяльність цих великих Просвітителів слов'янства зберігається в багатьох давніх документах; є спроба її художньої інтерпретації. Болгарський письменник Слав Христов Караславов в історичному романі-трилогії [4] художнім словом вирізьбив постаті першовчителів слов'янства – Костянтина-Кирила Філософа і його старшого брата Мефодія. Їхнє життя і діяльність змальовано на широкому тлі періоду Першого болгарського царства (IX ст.), складних відносин між тогочасними князівствами-державами. Показано буття представників різних народностей, що входили до складу Візантійської імперії, політику Риму.

З глибин віків дійшли відомості про ті мотиви, які спонукали Солунських братів Костянтина і Мефодія добровільно зректися привілеїв знатного і багатого роду, знайти пристанище за монастирськими мурами та працювати над реалізацією своєї мети – дати слов'янам, насамперед болгарам, писемність їхньою мовою. Болгари писали й до того, не маючи свого письма, – на камені, колонах; уже з прийняттям християнства відтворювали свою мову грецькими або латинськими буквами. Відомо, що й давні русичі писали подібно. Кирило Філософ – оратор, лінгвіст – вивчав літери писемних народів і оком мислителя та естета креслив, добирив, складав відповідно до задуманого словесні знаки, щоб дати своєму люду освіту його мовою.

Кирило бачив себе сіячем Божого слова, а свою мету в тому, щоб на великій слов'янській ниві сіяти зерна освіти і зробити слов'янські народи навіки безсмертними. Але не лише ця ідея живила свідомість Мислителя: вражас величезна, подиву гідна, визнана в християнському світі як рівноцінна апостольській діяльність Солунських братів, спрямована на поширення та утвердження засад християнської віри в середовищі язичників. Створена писемність, на тверде й непохитне